

ОЦІНКА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РИНКУ СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ

© 2019 САВИЦЬКА Н. Л., ЖИЛЯКОВА О. В.

УДК 368.914
JEL Classification: G22

Савицька Н. Л., Жилиякова О. В.

Оцінка перспективи розвитку ринку страхування життя в умовах реформування пенсійної системи

Метою наведеного дослідження є поглиблення теоретичних засад та оцінка перспектив подальшої розбудови сектора недержавного пенсійного забезпечення в Україні, а саме компаній зі страхування життя як одного з учасників пенсійної системи України. Проаналізовано стан розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні. Розраховано страхове поле зі страхування життя з урахуванням населення віком від 18 до 60 років і кількості учасників недержавних пенсійних фондів України. Проведено порівняльну характеристику фінансових послуг щодо забезпечення додаткової пенсії, які надаються недержавними пенсійними фондами, банківськими установами та страховими компаніями, що здійснюють страхування життя. На основі проведеного аналізу сформульовано конкурентні переваги страховиків зі страхування життя перед іншими фінансовими установами, які надають послуги накопичувального пенсійного забезпечення, що дало змогу виявити перспективи розвитку страхування життя в умовах реформування пенсійної системи України. У результаті проведеного дослідження поставлено завдання, за умов виконання яких страховики зі страхування життя мають змогу використати перспективи розвитку та можливості зайняти лідируючу роль на ринку надання послуг з недержавного пенсійного страхування.

Ключові слова: пенсійна реформа, пенсійна система, недержавне пенсійне забезпечення, страхування пенсій.

DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2019-1-170-175>

Рис.: 1. **Табл.:** 4. **Бібл.:** 9.

Савицька Наталія Леонідівна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри, кафедра маркетингу та комерційної діяльності, Харківський державний університет харчування та торгівлі (вул. Клочківська, 333, Харків, 61051, Україна)

E-mail: natalisavitska2010@gmail.com

ORCID: 0000-0001-6569-6772

Researcher ID: I-7458-2018

Жилиякова Олена Валеріївна - кандидат економічних наук, доцент, кафедра фінансів, аналізу та страхування, Харківський державний університет харчування та торгівлі (вул. Клочківська, 333, Харків, 61051, Україна)

E-mail: ovz1913@gmail.com

ORCID: 0000-0003-4580-1752

Researcher ID: F-4733-2018

УДК 368.914
JEL Classification: G22

Савицькая Н. Л., Жилиякова Е. В. Оценка перспективы развития рынка страхования жизни в условиях реформирования пенсионной системы

Целью представленного исследования являются углубление теоретических основ и оценка перспектив дальнейшего развития сектора негосударственного пенсионного обеспечения в Украине, а именно компаний по страхованию жизни как одного из участников пенсионной системы Украины. Проанализировано состояние развития негосударственного пенсионного обеспечения в Украине. Рассчитано страховое поле по страхованию жизни с учетом населения в возрасте от 18 до 60 лет и количества участников негосударственных пенсионных фондов Украины. Проведена сравнительная характеристика финансовых услуг по обеспечению дополнительной пенсии, предоставляемых негосударственными пенсионными фондами, банковскими учреждениями и страховыми компаниями, которые осуществляют страхование жизни. На основе проведенного анализа сформулированы конкурентные преимущества страховщиков по страхованию жизни перед другими финансовыми учреждениями, которые предоставляют услуги накопительно-пенсионного обеспечения, что позволило выявить перспективы развития страхования жизни в условиях реформирования пенсионной системы Украины. В результате проведенного исследования

UDC 368.914
JEL Classification: G22

Savitska N. L., Zhyliakova O. V. Assessment of Prospects for the Development of the Life Insurance Market in the Context of Reforming the Pension System

The aim of the presented research is to deepen the theoretical bases of and assess the prospects for the further development of the non-state pension sector in Ukraine, namely, life insurance companies as one of the participants in the pension system of the country. The level of development of non-state pension provision in Ukraine is analyzed. There calculated the life insurance coverage, taking into account the population aged 18 to 60, and the number of participants in non-state pension funds of Ukraine. A comparative analysis of financial services for the provision of supplementary pensions rendered by non-state pension funds, banking institutions, and life insurance companies is carried out. Based on the analysis, the competitive advantages of life insurers over other financial institutions that provide accumulative pension insurance services are formulated, which made it possible to identify prospects for the development of life insurance services in the context of reforming the pension system in Ukraine. As a result of the study, there set the tasks the implementation of which will allow life insurers using development opportunities and taking a leading position in the market for the provision of non-state pension insurance services.

поставлены задания, при условии выполнения которых страховщики по страхованию жизни могут использовать перспективы развития и возможность занять лидирующую позицию на рынке предоставления услуг по негосударственному пенсионному страхованию.

Ключевые слова: пенсионная реформа, пенсионная система, негосударственное пенсионное обеспечение, страхование пенсий.

Рис.: 1. Табл.: 4. Библ.: 9.

Савицкая Наталия Леонидовна – доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой, кафедра маркетинга и коммерческой деятельности, Харьковский государственный университет питания и торговли (ул. Клочковская, 333, Харьков, 61051, Украина)

E-mail: natalisavitska2010@gmail.com

ORCID: 0000-0001-6569-6772

Researcher ID: I-7458-2018

Жулякова Елена Валерьевна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра финансов, анализа и страхования, Харьковский государственный университет питания и торговли (ул. Клочковская, 333, Харьков, 61051, Украина)

E-mail: ovz1913@gmail.com

ORCID: 0000-0003-4580-1752

Researcher ID: F-4733-2018

Keywords: pension reform, pension system, non-state pension provision, pension insurance.

Fig.: 1. Tbl.: 4. Bibl.: 9.

Savytska Nataliia L. – Doctor of Sciences (Economics), Professor, Head of the Department, Department of Marketing and Commercial Activities, Kharkiv State University of Food Technology and Trade (333 Klochkivka Str., Kharkiv, 61051, Ukraine)

E-mail: natalisavitska2010@gmail.com

ORCID: 0000-0001-6569-6772

Researcher ID: I-7458-2018

Zhyliakova Olena V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Finance, Analysis and Insurance, Kharkiv State University of Food Technology and Trade (333 Klochkivka Str., Kharkiv, 61051, Ukraine)

E-mail: ovz1913@gmail.com

ORCID: 0000-0003-4580-1752

Researcher ID: F-4733-2018

Кризовий стан, в якому перебуває пенсійна система України, зумовлено, насамперед, складною демографічною ситуацією, скороченням виробництва та кількості зайнятих, еміграційними процесами, що унеможливає ефективне функціонування традиційної для нашої держави солідарної системи пенсійного забезпечення. Одним із шляхів виходу з кризи є реформування пенсійної системи, поширення світової практики формування трирівневої системи пенсійного забезпечення з акцентуванням уваги на розвитку недержавного рівня пенсійної системи.

Дослідженню питань функціонування недержавного пенсійного забезпечення присвячені наукові праці Говорушко Т. А., Ачаркан В. А., Дідковської Т. О., Мірошніченко І. С., Надієнко О. І., Данілюка О. І., Шульги В. І., Казаренко Л. В., Третяк Д. Д. та ін. Незважаючи на постійну увагу науковців до проблем розвитку недержавного пенсійного забезпечення, розробки теоретичного та методичного підґрунтя його функціонування, питання розвитку ринку страхування життя в умовах пенсійної реформи завжди залишаються актуальними завдяки суттєвій кількості нововведень, пов'язаних з організацією цього рівня пенсійної системи, та ще достатньою мірою не знайшли свого відображення в науковій літературі.

Метою наведеного дослідження є поглиблення теоретичних засад та оцінка перспектив подальшої розбудови сектора недержавного пенсійного забезпечення в Україні, а саме компанії зі страхування життя як одного з учасників пенсійної системи України.

Кожна держава має свій підхід до виконання соціальної функції стабілізації рівня життя та захисту матеріальних інтересів громадян у старості, а досвід формування пенсійних систем складає майже сто років. Об'єднує ці підходи диференціація фінансових ризиків і пенсійне забезпечення за рахунок державних пенсійних систем, недержавних пенсійних фондів, страхових компаній та інших фінансових установ. Різниця полягає у співвідношенні між

рівнями пенсійної системи у забезпеченні доходів пенсіонерів. Світова практика має приклади забезпечення майже 60 % пенсії за рахунок приватного страхування (США), а також протилежну ситуацію, коли майже сто відсотків пенсійних виплат забезпечується за рахунок системи обов'язкового державного пенсійного страхування (Фінляндія, Чилі та ін.).

Під впливом демографічних та інших соціально-економічних чинників останні роки спостерігалось постійне зростання дефіциту бюджету Пенсійного фонду України, що стало вирішальним аргументом щодо необхідності реформування пенсійної системи країни та переходу від солідарної до трирівневої пенсійної системи.

Повномасштабна пенсійна реформа в Україні розпочалася з прийняттям законів «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» та «Про недержавне пенсійне забезпечення» у 2003 році, але її впровадження відбувається досить повільно. Запровадження накопичувального державного фонду, яке було заплановано на 2019 рік згідно з Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій», повинно було стати новим поштовхом для розвитку ринку страхування життя. Але пролонгація процесу запровадження накопичувального рівня пенсійної системи також розкриває нові перспективи розвитку ринку страхування життя.

Таким чином, пенсійна система України сьогодні складається з:

- солідарної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, що базується на засадах солідарності, субсидування, здійснення виплати пенсій і надання соціальних послуг за рахунок коштів Пенсійного фонду;
- системи недержавного пенсійного забезпечення, що базується на засадах добровільної участі громадян, роботодавців та їх об'єднань у формуванні

пенсійних накопичень із метою отримання громадянами пенсійних виплат, передбачених законодавством про недержавне пенсійне забезпечення.

Недержавне пенсійне забезпечення, як передбачено законодавством, здійснюється:

- недержавними пенсійними фондами (НПФ) шляхом укладення пенсійних контрактів між адміністраторами пенсійних фондів і вкладниками таких фондів;
- страховими організаціями шляхом укладення договорів страхування довічної пенсії, страхування ризику настання інвалідності або смерті учасника фонду;
- банківськими установами шляхом укладення договорів про відкриття пенсійних депозитних рахунків для накопичення пенсійних заощаджень у межах суми, визначеної для відшкодування вкладів Фондом гарантування вкладів фізичних осіб.

Згідно зі змінами у законодавстві щодо регулювання пенсійного забезпечення населення України можна умовно поділити на вікові групи за специфікою потреб у пенсійному забезпеченні. З огляду на те, що участь у накопичувальному рівні пенсійної системи обмежена віком 35 років, працездатне населення України можна умовно поділити на дві групи:

- 1) населення віком від 18 до 34 років, яке згідно з чинним законодавством автоматично стає учасниками солідарної та накопичувальної систем загальнообов'язкового державного пенсійного страхування;

- 2) населення віком старше 35 років, яке є учасниками солідарного загальнообов'язкового державного пенсійного страхування та може стати учасниками накопичувальної системи на добровільній основі.

Таким чином, в першу чергу, працездатне населення віком 35 років і старше для забезпечення економічної стабільності у пенсійному віці може скористатися послугами НПФ, страхових компаній, банківських установ або використовувати одночасно декілька варіантів забезпечення пенсійних виплат у майбутньому. Вікова група від 18 до 34 років є менш зацікавленою у використанні можливостей третього рівня пенсійної системи. Причиною, на наш погляд, є вплив таких факторів:

- часткова захищеність завдяки участі у двох обов'язкових рівнях державного пенсійного страхування;
- низький рівень платоспроможності;
- проблеми з інформуванням населення про зміни у пенсійному законодавстві;
- відсутність страхової культури.

Також слід звернути увагу на економічно неактивне населення та частину населення, яка працює у тіньовому секторі економіки, а отже, не є учасниками загальнообов'язкової державної пенсійної системи, але можуть потенційно стати учасниками третього рівня пенсійної системи України. Спираючись на вищезазначене, доцільно розрахувати страхове поле, яке буде характеризувати максимальну кількість потенційних учасників добровільного страхування життя (табл. 1).

Таблиця 1

Розрахунок страхового поля добровільного страхування додаткової пенсії

Показник	2014	2015	2016	2017	2018
Постійне населення, тис. осіб	42759,3	42590,9	42414,9	42216,8	41983,6
Кількість укладених пенсійних контрактів НПФ, тис. шт.	55,1	59,7	62,6	58,7	68,8
Загальна кількість учасників НПФ, тис. осіб	840,6	833,7	836,7	834,0	840,8
Кількість учасників, що отримали/ отримують пенсійні виплати, тис. осіб	69,0	75,6	82,2	81,3	78,8
Населення у віці 60 років та старше, тис. осіб	9753,3	9330,4	9417,2	9545,9	9679,2
Населення у віці 18 років та старше, тис. осіб	37236,0	35145,0	34976,9	34799,3	34607,5
Страхове поле, тис. осіб	26711,1	25056,5	24805,2	24500,7	24166,3

Джерело: сформовано авторами на основі [1; 2]

Розрахунок страхового поля проводився з урахуванням віку потенційних страхувальників (18–60 років), загальної кількості учасників недержавних пенсійних фондів за вирахуванням учасників, що отримали або отримують пенсійні виплати з фонду. Навіть з урахуванням того, що знижується ефективність, а отже, і привабливість пенсійного страхування при наблизженні до пенсійного віку, страхове поле залишається досить великим. Його охоплення є не тільки метою страховиків для досягнення комерційних цілей, а й має соціальну спрямованість для досягнення макроекономічного ефекту завдяки інвестуванню страхових фондів в економіку держави.

У період 2015–2017 рр. в Україні було зареєстровано відповідно 72 та 64 (2016 р., 2017 р.) недержавних пенсійних фондів, у I кварталі 2018 року їх кількість зменшилась та склала 62 одиниці.

Згідно з даними Державного реєстру фінансових установ [3] недержавні пенсійні фонди зареєстровано у 8 регіонах України, 71,9 % від загальної кількості зосереджено у м. Києві, по 3,2 % у Харківський, Івано-Франківський, Львівський областях. Найменшу кількість НПФ зареєстровано у Херсонській та Одеській областях (1,6 %).

Кількість страховиків зі страхування життя також зменшилась за період, що аналізується, однак, порівнюю-

чи основні показники діяльності страхових компаній «life» та НПФ за 2015–2016 роки (табл. 2, 3), можна помітити, що при значно меншій кількості страховиків вони значно

випереджають НПФ за такими показниками, як кількість застрахованих осіб, розмір страхових резервів і сума інвестиційного доходу.

Таблиця 2

Динаміка основних показників діяльності недержавних пенсійних фондів за 2015–2017 рр.

Показник	2015	2016	2017	Темп приросту (%)	
				2016/2015	2017/2015
Загальна кількість укладених пенсійних контрактів, тис. од.	59,7	62,6	58,7	4,9	-6,2
Кількість учасників за укладеними пенсійними контрактами, тис. осіб	836,7	834,0	840,8	-0,3	0,8
Загальна вартість активів НПФ, млн грн	1 980,0	2 138,7	2 465,6	8,0	15,3
Пенсійні внески, всього, млн грн	1 886,8	1 895,2	1 897,3	0,4	0,1
Сума інвестиційного доходу, млн грн	872,2	1 080,5	1 455,5	23,9	34,7
Прибуток від інвестування активів недержавно-го пенсійного фонду, млн грн	657,0	834,8	1 183,9	27,1	41,8

Джерело: сформовано авторами на основі [1]

Таблиця 3

Динаміка основних показників діяльності страхових компаній, що здійснюють страхування життя за 2015–2017 рр.

Показник	2015	2016	2017	Темп приросту (%)	
				2016/2015	2017/2015
Кількість страхових компаній «life», од.	49	39	33	-20,4	-32,7
Кількість застрахованих фізичних осіб, осіб	4939010	4165014	4076718	-15,7	-17,4
Резерви зі страхування життя, млн грн	6 889,3	7 828,2	8 389,6	13,6	7,2
Величина зміни резервів із страхування життя (млн грн), у тому числі, яка відповідає:					
інвестиційним доходам, що застосовуються для розрахунку страхових тарифів, млн грн	153,7	198,5	220,7	29,1	11,2

Джерело: сформовано авторами на основі [4]

Збільшення кількості укладених пенсійних контрактів НПФ у 2016–2017 роках свідчить про підвищення інтересу населення до недержавного пенсійного забезпечення в контексті реформування пенсійної системи. Помітно, що найбільш динамічно зростала питома вага тих учасників недержавних пенсійних фондів, яким виповнилося від 25 до 50 років (рис. 1). Це свідчить про підвищення довіри до таких фінансових установ і позитивних перспектив щодо їхнього існування та розвитку [5, с. 322].

Аналогічна динаміка спостерігається за договорами страхування життя, якими передбачено досягнення застрахованою особою пенсійного віку. Незважаючи на позитивну динаміку показників недержавного пенсійного забезпечення, частка охоплення страхового поля залишається, як і раніше, незначною і складає менше 1 %, що розкриває значні можливості для розвитку ринку страхування життя в контексті пенсійної реформи України.

Українські науковці майже десятиліття тому сформували перелік основних причин недостатнього розвитку пенсійного забезпечення в Україні «...низький рівень доходності пенсійних активів; законодавча неврегульованість окремих питань діяльності ринку недержавного пенсійного забезпечення, низький рівень довіри населення до не-

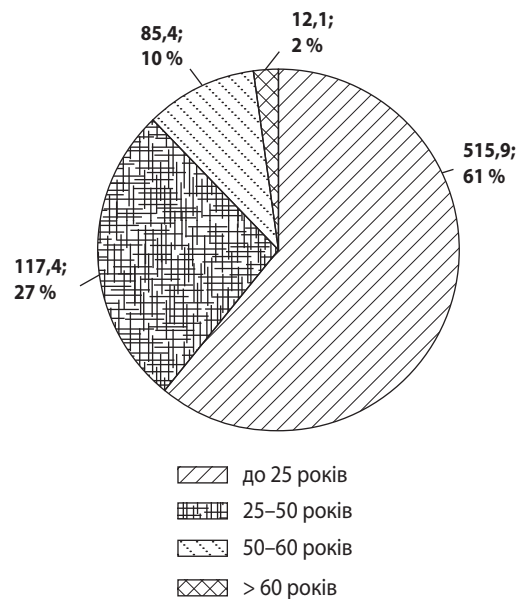

Рис. 1. Розподіл учасників НПФ за віковими групами (тис. осіб) станом на 31.12.2017 р.

Джерело: сформовано авторами на основі [1]

державного пенсійного забезпечення, банківської системи та інших фінансових установ; недостатня заінтересованість роботодавців у фінансуванні недержавних пенсійних програм для працівників; низький фінансовий рівень спроможності громадян для участі у системі недержавного пенсійного забезпечення; обмежений вибір фінансових інструментів, придатних для інвестування в них пенсійних коштів, унаслідок відставання розвитку ринку капіталу від потреб інституційних інвесторів; низький рівень роз'яснювальної роботи щодо змісту та ролі системи накопичувального пенсійного забезпечення в суспільстві та недостатність її фінансування» [6, с. 44].

На жаль, можна констатувати, що сьогодні більшість цих причин досі не усунена, а деякі проблеми розвитку недержавного пенсійного забезпечення посилились. Але треба зазначити і позитивні зрушення, які стосуються підвищення рівня дохідності пенсійних фондів, зростання інформованості та зацікавленості населення щодо системи накопичувального пенсійного забезпечення, підвищення попиту на фінансові послуги НПФ, страхових компаній.

Таким чином, недосконалість української пенсійної системи в ринкових умовах обумовлює необхідність вивчення світових тенденцій в еволюції пенсійних систем, коригування системи на сучасному етапі пенсійної реформи з урахуванням досвіду європейських країн і потреб населення різних вікових груп. Під час реалізації реформи пенсійної системи необхідно враховувати, що характер і структура будь-якої пенсійної системи залежать від історичних традицій, стану національної економіки, суспільства, пріоритетних напрямів соціальної політики [7, с. 17].

В умовах слабого рівня розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення доцільно створити умови для розвитку та однакові «правила гри» для всіх організацій, що беруть участь у цьому секторі, охоплюючи недержавні пенсійні фонди, страхові компанії та банки. Їх рівноправна конкуренція на фінансовому ринку сприятиме розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення. І лише споживач буде визначати, кому доручити свої пенсійні заощадження [8, с. 93].

Таблиця 4

Порівняльна характеристика фінансових послуг з недержавного пенсійного забезпечення, що надаються різними фінансовими інститутами

	Страхова компанія, що здійснює страхування життя	Недержавний пенсійний фонд	Банківська установа
Вид фінансової послуги	Страхування ренти (ануїтетів)	Пенсійний контракт	Пенсійний депозитний вклад
Пенсійні кошти	Страхові резерви страховика	Сума зобов'язань недержавного пенсійного фонду перед його учасниками	Розмір вкладів
Види пенсійних виплат	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Одноразова пенсійна виплата ▪ Пенсія на визначений строк ▪ Довічна пенсія (довічний ануїтет) 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ пенсія на визначений строк; ▪ одноразова пенсійна виплата. ▪ довічний ануїтет (за умов укладення договору страхування довічної пенсії зі страховою організацією) 	Одноразова пенсійна виплата

Джерело: сформовано авторами на основі [1; 9]

Страхові компанії здійснюють недержавне пенсійне страхування шляхом укладення договорів страхування довічної пенсії, страхування ризику настання інвалідності або смерті учасника фонду. Пенсійне страхування передбачає, що страхова організація гарантує застрахованій особі виплати, які пов'язані з досягненням пенсійного віку. Особливістю і одночасно перевагою такого виду забезпечення додаткової пенсії є те, що за договором можливо встановити вік початку виплати ануїтету, а також укласти договір страхування на дожиття, що є неявною альтернативою пенсійного страхування. Також серед конкурентних переваг страховиків зі страхування життя слід особливо зазначити таке: можливість здійснювати довічну виплату пенсії (на відміну від банків та НПФ), гарантія мінімального розміру майбутньої пенсії, обов'язкові виплати вигодонабувачам у разі смерті застрахованої особи, висока надійність фінансових гарантій, що забезпечується жорстким державним контролем за діяльністю у сфері страхування життя; диференціація страхового продукту залежно від потреб страхувальника; розвинена мережа фінансових консультантів; професійна підготовка та досвід фахівців зі страхування життя.

Висновки. Таким чином, враховуючи тенденції щодо змін демографічної структури України, пенсійне забезпечення відіграє роль стабілізатора в соціальній та фінансовій системах держави, а використання можливостей, які виникли в контексті пенсійної реформи, стає стратегічною ціллю розвитку ринку страхування життя.

Виявлені у результаті дослідження перспективи розвитку ринку страхування життя в контексті реформування пенсійної системи України можуть бути реалізовані за умов виконання страховими компаніями, що здійснюють страхування життя, таких завдань:

- урахування потреб різних вікових груп населення щодо пенсійного забезпечення;
- підвищення інформованості населення щодо процесів, які відбуваються під час реформування пенсійної системи;
- підвищення довіри населення до страховиків;
- використання конкурентних переваг, що з'явилися у страхових компаній зі страхування життя (ефективність державного регулювання ринку страхування життя, професійний досвід і підготовка

фахівців цього сектора страхового ринку, диференціація страхових продуктів, розвинена мережа фінансових консультантів).

Поступове та постійне виконання цих завдань суттєво підвищує можливість ефективної реалізації перспектив, що відкриваються перед страховиком зі страхування життя в сучасних умовах реформування пенсійної системи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Інформація про стан і розвиток недержавного пенсійного забезпечення України // Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. URL: <https://www.nfp.gov.ua/ua/Informatsiia-pro-stan-i-rozvytok-nederzhavnoho-pensiinoho-zabezpechennia-Ukrainy.html>
2. Демографічна та соціальна статистика. Населення та міграція // Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Державний реєстр фінансових установ // Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. URL: <https://nfp.gov.ua/ua/Derzhavnyi-reiestr-finansovykh-ustanov.html>
4. Статистика страхового ринка України // Фориншурер. URL: <https://forinsurer.com/stat>
5. Козарезенко Л. В. Роль недержавних пенсійних фондів та компаній зі страхування життя в розвитку людського потенціалу. *Бізнес Інформ*. 2016. № 2. С. 319–328.
6. Брагін С., Макаренко О. Недержавні пенсійні фонди на неефективному фондовому ринку: приклад України. *Вісник НБУ*. 2011. № 2. С. 44–47.
7. Жилиякова О. В., Андрущенко І. С., Іванюта О. М. Реформування пенсійної системи України: євроінтеграційний вектор. *World science*. 2017. Vol. 2. No. 12 (28). С. 12–17.
8. Третяк Д. Д. Суперечності розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні. *Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2014. № 154. С. 89–94.
9. Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 09.07.2003 № 1057-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15>

REFERENCES

- Brahin, S., and Makarenko, O. "Nederzhavni pensiini fondy na neefektyvnomu fondovomu rynku: pryklad Ukrainy" [Non-state pension funds on an inefficient stock market: an example of Ukraine]. *Visnyk NBU*, no. 2 (2011): 44-47.
- "Demografichna ta sotsialna statystyka. Naselennia ta mihratsiia" [Demographic and social statistics. Population and migration]. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. <http://www.ukrstat.gov.ua/>
- "Derzhavnyi reiestr finansovykh ustanov" [State register of financial institutions]. Natsionalna komisiia, shcho zdiisniue derzhavne rehuliuвання u sferi ryнкiv finansovykh posluh. <https://nfp.gov.ua/ua/Derzhavnyi-reiestr-finansovykh-ustanov.html>
- "Informatsiia pro stan i rozvytok nederzhavnoho pensiinoho zabezpechennia Ukrainy" [Information on the state and development of non-state pension provision of Ukraine]. Natsionalna komisiia, shcho zdiisniue derzhavne rehuliuвання u sferi ryнкiv finansovykh posluh. <https://www.nfp.gov.ua/ua/Informatsiia-pro-stan-i-rozvytok-nederzhavnoho-pensiinoho-zabezpechennia-Ukrainy.html>
- Kozarezenko, L. V. "Rol nederzhavnykh pensiinykh fondiv ta kompanii zi strakhuvannia zhyttia v rozvytku liudskoho potentsialu" [The role of non-state pension funds and life insurance companies in the development of human potential]. *Biznes Inform*, no. 2 (2016): 319-328.
- [Legal Act of Ukraine] (2003). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15>
- "Statistika strakhovogo rynku Ukrainy" [Statistics of the insurance market of Ukraine]. Forinsurer. <https://forinsurer.com/stat>
- Tretiak, D. D. "Superechnosti rozvytku nederzhavnoho pensiinoho zabezpechennia v Ukraini" [Contradictions in the development of non-state pension provision in Ukraine]. *Visnyk KNU imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika*, no. 154 (2014): 89-94.
- Zhyliakova, O. V., Andriushchenko, I. S., and Ivaniuta, O. M. "Reformuvannia pensiinoi systemy Ukrainy: yevointehratsiinyi vektor" [Reforming the Pension System of Ukraine: Eurointegration vector]. *World science*, vol. 2, no. 12 (28) (2017): 12-17.